

MAREK EPSTEIN

FRANZ

KAFKOVO DÍLO JE ZAMČENÉ A KLÍČE SI VZAL S SEBOU

KNIŽNÍ ADAPTACE ÚSPĚŠNÉHO FILMU
AGNIESZKY HOLLAND

Parts of the text from the book „Proces“, Nakladatelství Franze Kafky, 1997, translation © Josef Čermák/DILIA

and from the book „Povídky“, SNKLU 1964 © Vladimír Kafka/DILIA were used in the film/book

and from the original „Franz Kafka, Eine Biographie 1963“ in German language – part of the poem „Luganer See“

© Courtesy The Literary Estate of Max Brod, The National Library of Israel.

Copyright © Marek Epstein 2025

© Grada Publishing, a. s., 2025

Foto © Marlene Film Production/Michal Ureš, Zuzana Panská

MAREK EPSTEIN

FRANZ

KAFKOVO DÍLO JE ZAMČENÉ A KLÍČE SI VZAL S SEBOU

Drahý čtenáři,

kniha, kterou jsi právě otevřel, Tě upřímně varuje! Budeš-li pokračovat v četbě, čeká Tě strastiplná cesta, jakou podstupuje režisér, má-li se rozhodnout, zda je předkládaný filmový text určen právě jemu. Tento byl napsán pro významnou polskou režisérku Agnieszku Holland, která jej také zfilmovala.

Ale to už je jiný příběh. Nyní jsi to právě Ty, kdo se v tichosti svého pokoje nebo snad halasu přeplněné kavárny začte do příběhu Franze Kafky tak, jak se Ti ho pokouší scenárista nabídnout. A věř, bude Tě notně trápit. Nutit, aby sis představil, co je jen načrtnuto, a dořekl, co zůstává nevysloveno. Scenář musí kráčet pevně po cestě dramatu, ale zároveň nesmí režiséra okrást o jeho tvůrčí imaginaci. O Tvoji imaginaci!

V tomto textu jsi součástí vzniku filmu. Formuješ jeho prenatální vývoj a zároveň jsi jeho prvním divákem.

Pro zjednodušení jsem zvolil formu prózy a oprostil text od technických poznámek, nadpisů a vysvětlivek, které by mohly nezkušené oko rozptylovat a nejisté dokonce odradit. Také jsem se rozhodl sjednotit jazyk, který je v originálu věrný době. Rodina hovoří doma německy, v obchodě česky. V pojišťovně Franz mluví, jak je třeba. S Maxem Brodem a přáteli ale zásadně německy.

Je také použito, parafrázováno a citováno několik Kafkaových textů, více či méně původních...

Marek Epstein

*Tento text by nevznikl
nebýt odhodlání a důvěry
paní Agnieszky Holland
a Šárky Cimbalové.*

*Děkuji také za nevšední pomoc
s textem a sebedůvěrou
panu Jaroslavu Sedláčkovi.*

TMA

CHODBA V BYTĚ KAFKOVÝCH (1889/1924)

Cosi mezi dopadem sněhové vločky a plácnutím dešťové kapky pravidelně ruší ticho. Na pomuchlanou plochu novinových zpráv a obrázků dopadají černé husté kadeře. V židli uprostřed místnosti sedí zabořený asi pětiletý chlapec. Před ním stojan se zrcadlem v masivním rámu. Hřmotný muž mu trochu hrubě stříhá rovné černé vlasy. Jen velmi dobrý pozorovatel zachytí podobnost otce a syna. Je ukryta spíš v intimnosti gest než shodných rysech. Na rtech staršího se usadí popěvek. Kluk je bledý, jako by mu stříhání vlasů působilo bolest. Prsty projedou dětskou kštici. Muž je konečně spokojený.

Náš pohled sklouzne z chlapce do zrcadla. V něm se odráží Hermann, který vystřídal nůžky za břitvu, aby dokončil lazebnické dílo na chlapcově hlavě. Pod jeho prsty už nesedí malý kluk, ale asi třicetiletý hubený muž. Podobnost těch dvou se vytratila dočista. Překvapí nás hlas, který nepatří ani jednomu z mužů, a přece jako by pojmenovával cosi podstatného:

„Když Brod přivedl Kafku poprvé, stalo se něco, co mě zaskočilo...“

Franz si přitiskne dvě velké polévkové lžíce na uši v obavě, aby mu otec slechy neuřízl břitvou.

„Než mi podal ruku, uklonil se. A to tak nešikovně, že se jeho vlasy dotkly mého čela...“

JUBILEJNÍ SYNAGOGA PRAHA (1939)

Jen úzký pruh barevného světla padá exotickým sakrálním prostorem na řady klaviatur. V bledém přítmi kůru sedí muž neurčitého věku. Varhaník. Oskar Baum. Prsty s jistotou cosi upravují v rejstřících. Táhla poslušně následují jeho vůli. Mluví spíš k nástroji než k nám. Teprve s koncem slov jako by si vzpomněl, že nasloucháme.

„Byl to první člověk, který, ač věděl, že jsem slepý, nezměnil svůj způsob chování vůči mně...“

Varhaník zvedne oči přímo na nás. Jeho pohled je ale kalně prázdny. Nelhal.

BYT RODIČŮ – POKOJ FRANZE (1914)

Franz soustředěně naslouchá, jako by to byl on, kdo s Bauem vede rozhovor. Ale cosi ho ruší. Zneklidňuje. Sedí za psacím stolem a jen těžko se koncentruje. Před ním se šklebí strany prázdného sešitu. Čekají na slova.

Jeho nevelký pokoj je průchozí. Není tak ušetřen kroků služky čistící kamna, polemizujících rodičů ani hádajících se sester. Hlavně sester. Hlas Valerie je skoro hysterický.

„Kolikrát jsem tě prosila, abys nenosila moje šaty!?“

Elli si ji dobírá. Dělá jí dobře, když se sestra zlobí. Jako všem sourozencům.

Franze zaujme rozhovor rodičů v hale. Argumenty matky ho skoro rozesmějí.

„Ale červánky se přece objevují večer, Hermanne...“

Otec ovšem nehodlá přistoupit na to, že by žena mohla mít pravdu.

„Má milá, já říkám, že ráno.“

„Večer.“

Odpor vloží do otcových úst nečekanou britkost.

„*Morgenrote. Morgenrote!* Copak to neslyšíš, Julie? *Morgen!* Jak by se mohly objevovat večer?!“

Franz vstane a zavře dveře do haly. Stejně rázně zabouchne křídlo k sestřám. Uleví se mu. Okamžik ticha ale ukončí štěkání psa v bytě nad nimi. Vše korunuje klavír v jídelně, za který zasedla Elli.

Franz prudce vstane a oblečený se schoulí do rozestlané postele. Polštář si natlačí na hlavu, jako by věřil, že z něj vymačká trochu toho ticha, po kterém tak touží. Pak zoufale vykřikne.

BYT HERMANNA – LOŽNICE (1889)

Hermann probudí dětský jekot. Udýchaně se posadí na posteli. Nahmátne v šeru pantofle. Julie ho chytne za rukáv.

„Já sama.“

Muž ale nedá ženě čas. Ani komický chránič knírů nestačí stáhnout z tváře. Zlostně spěchá do dětského pokoje.

„Franzi!“

Trochu hrubě kluka vytáhne z postele.

„Proč pořád křičíš?“

Ale Franz neví. Žádné děcko netuší, proč mu chybí pozornost.

„Víš, kolik je hodin?“

Kluk dál mlčí, snad spokojený, že křikem dosáhl svého. Ve dveřích ložnice se objeví rozespálá matka.

„Lehnu si k němu...“

Ale Hermann jen mávne odmítavě rukou. Popadne kluka za límec pyžama a trochu prudce ho táhne ke dveřím bytu.

„Víš co, uděláme spolu takovou dohodu, Franzi. Chceš?“

Kluk pochopitelně nechce, ale co zmůže proti statnému otci. Náznak odporu je hravě překonán. Dveře z bytu za nimi zapadnou a Julie zůstane stát nerozhodně v předsíni, jako by chtěla něco říct, ale nemá dost odvahy.

PAVLAČOVÝ DŮM (1889)

Byt Kafkových nezapře lepší adresu. Pavlač je prostorná a působí spíš jako zámecká arkáda se zdobenými sloupy. Teď v noci ji osvětluje jen unavená plynová lampa kdesi nad schodištěm. Zbytek domu i se dvorem se topí ve tmě.

Hermann vystrká Franze ze dveří a unaveně se o ně opře. Trochu se zadýchal, potřebuje okamžik, aby nashromáždil dost vzduchu do plic. V dlouhých nočních košilích působí oba trochu jako preludy. Konečně se otec nakloní k malému. Jeho hlas je klidný, ale ledový jako noční vzduch. Kluk nemůže zastavit vodopád popotahování.

„Zůstaneš tady, dokud se neuklidníš a nepochopíš, že my s matkou se musíme vyspat. Nikdo za nás nepůjde ráno do obchodu. Až ti to dojde, vrátíš se do ložnice... jako velkej chlap. Platí?“

Hermann nečekal na souhlas. O to víc ho překvapí, že kluk uplakaně přitaká.

„Můžeš mě odprosit a vrátíme se do pelechu hned...“

Kluk ho sleduje s respektem, ale nepromluví. Hermann vycítí odpor a vztekle se otočí ke dveřím, které za ním hlučně zabouchnou.

„Jak chceš...“

Pak ale ještě jednou vrznou a vykouzlí ve tmě trhlinu světla dopadající klukovi na košili. To matka dala malému naději.

Chlapec zůstane na pavlači sám. Stačil by jediný krok a byl by zpět v bezpečí jejich bytu. Kluk ale váhá. Rozhlíží se zvědavě kolem. Dětská fantazie nafukuje stíny noci, vrhající na něj veškerou hrůzu samoty. Pláč a fňukání jsou pryč. Zůstaly jen obava a zvědavost. Hřbet ruky osuší tváře. Prstíky vezmou za kliku vysoko na dveřích. Kluk si nesmírně přeje vrátit se domů. Zaslechne šepot z chodby.

„Nemůžeme ho tam přece nechat...“

Škvírou vidí rodiče, hádající se tiše v šeru haly. Kluk zatlačí a dveře zabouchne. Světlo zmizí. Malý Franz se otočí čelem ke tmě dvora. Připlácne se zády na dveře jako otec a vyděšeně sleduje, jak se k němu stahují stíny.

Ten nejtemnější se zvědavě plazí k jeho nohám. Zvětšuje se a sílí. Vlní se po zdech a z nicoty dostává konkrétní tvar. Oči. Tlamu plnou zubů...

Ve chvíli, kdy se stín dotkne jeho nohy, by kluk vykřikl. Místo toho nabere vzduch do plic, tváře se mu nadouvají, jako by toužil vydržet co nejdéle pod hladinou.

„Možná to ale bylo obráceně.“

TITULEK: FRANZ

BYT MAXE BRODA (1939)

Sledujeme sympatického muže s kulatými brýlemi. Bystrý, šaramantní, trochu arogantní pohled. Stojí, ale jeho tělo je viditelně nahnuté, jak ho v dětství pokřivila obrna. Palcem si přejede knírek nad horním rtem.

„Možná to byl Franz, kdo tenkrát opustil otce. Nikdy nepřestal být klukem, co fňuká. Utrpení jako nový úhel pohledu... tak jsem ho poznal já.“

Kdesi v předpokoji velkého bytu cvaknou dveře.

„Promiňte. Elsa... moje žena.“

Zmizí do ložnice za svou paní. Náš pohled sklouzne k posteli, na které leží chaos narychlo vyskládaných věcí. Takhle hekticky se balí jen člověk před odjezdem. Před útekem. Mimo jiné vidíme i dva pasy a kufr plný popsaných stránek a sešitů.

TŘEŠŤ (1905)

Na zahradě měšťanského domu s průčelím do náměstí věší dvě mladé dívky prádlo mezi ovocné stromy. V cuvée svršků

je i několik bílých doktorských plášťů. Smějí se jakési banalitě, jaká vás může potkat jen při věšení prádla. Snad spodnička přilepená na tváře. Látka poletuje a pleská. Ze zahradní kůlny na pozemku vytlačí starší muž s přilbicí a brýlemi motocykl. Jenom místní vědí, že za koženými brýlemi a šátkem se skrývá rodinný lékař Siegfried Löwy.

Jeho přítomnost utne hihňání a obě děvčata na lékaře zamávají.

„Dobrej den, pane doktore!“

Muž jim mávne stejně vesele a pokusí se stroj nastartovat. Marně. Jeho dobrá nálada se taví do vyčerpání a zlosti.

„Krám jeden zpropadenej!“

Noha na pedálu umdlévá, až to vzdá. Mocně hvízdne.

„Franzi!“

Z okna domu se vykloní mladý muž, sotva plnoletý s rozečtenou knihou. Franz. Siegfried mu naznačí rukou, aby spěchal dolů.

Dívky jsou ale rychlejší. Odložily velký koš prádla a už postřkují motocykl k brance. Franz je dostihne až u plotu a i on zatlačí zezadu do sedačky. Cesta klesá sadem do otevřených polí za městem.

„Pořádně se do mě opřete!“

Běží, co jim síly stačí. Stroj kucká a váhá. Výfuky plivou šedivý štiplavý kouř.

„Tak přidej, chlape! To se nestydíš, před holkama?“

Franz tlačí, co mu síly stačí. Dívky uskočí, když sebou stroj trhne a vystřelí kupředu. Znají ten okamžik vítězství technické revoluce.

Mladík tolik štěstí nemá. Jak mu stroj ujede pod rukama, poroučí se v kotrmelcích do prachu cesty, kde zůstane nehybně ležet. Slečny se přestanou hihňat. Zvážní a spěchají k němu.

„Mladý pane?“

Naklání se nad Franzovo tělo a celé zrůžovělé během se ho pokoušejí křísit.

„Pane Franzi?“

Franzovy oči se konečně otevrou a hltají krajkový svět nad hlavou. Ze spodniček zasvítí kousek stehna a podvazku. Dívky mu utírají krev z odřeného čela.

„Jste v pořádku?“

Bohatě se teď plní Brodova slova o horizontu trpícího. Franz si svého úhlu pohledu umí dosyta užít. Snad by tu v péči služtiček ležel navěky, kdyby to starostlivé ženské kouzlo nepřehlušil táhlý, úpěnlivý výkřik...

PRAHA – SPOLEČENSKÝ SÁL (1912)

Nářek přestane stejně nečekaně, jako se z úst silně nalíčeného herce vydral. Hledíme do démonických očí mladého herce

Yitzchaka Löwyho. Křečovitý bolestný výkřik, doprovázený skotačivým klavírem, přejde do úsměvu. Silně nalíčený umělec se pohybuje kolem velké bedny a na ní. Sál je poloprázdný.

Lidé si s představením nevědí moc rady. Jen oči Franze, sedícího ve druhé řadě, hoří. Každé umělcovo slovo se ho dotýká, ač je vysloveno jazykem, kterému nerozumí. Jidiš.

„Je toho tolik, co bych vám chtěl ještě povědět! A přesto se dá všechno vměstnat do jediného slova! Odříkání! Toť volba pohánějící tělo k výkonu! Výkřik k Bohu, že jsme připraveni! Já jsem připraven!“

Franz panicky loví sešit z kabátu, aby si zapsal cosi, co ho napadlo při pohledu na rtuťovitého umělce.

„Deset dnů v této bedně je jen začátek! Umění askeze začíná u patnácti! Dvacet dnů už otvírá nebeskou bránu, ale teprve čtyřicet vám dovolí vystoupit z těla a skutečně vidět! Poznat svět v jeho prapůvodní podstatě, jak ho Pán svěřil lidstvu! Každý je stvořen poznat pravdu! Každý! I ty!“

Prst se snad náhodou zapíchne přímo do Franzova stolu. Tužka z mladíkových prstů vyklouzne a zmizí pod židlí. Víko bedny za mistrem na jevišti zapadne. Ohlušující rána vyruší i karbaníky u kamen. Ticho. Kdosi vzadu nejistě zatleská. Nejistota, zda představení skončilo, nebo ne, je až nesnesitelná.

ULICE PRAHY (1912)

Franz se sestrou Ottlou spěchají Starým Městem. Ottla je zavěšená do bratra a zdá se, že se oba dobře baví. Je jen málo lidí, se kterými se Franz cítí tak uvolněný. Možná že Ottla jediná ho dokáže přinutit, aby sám hovořil. Není nám dopřán celý rozhovor, ale je jasné, že Franz sestru přesvědčuje o kvalitách divadelního kusu, na který ji vede.

„Až uvidíš Yitzchaka hrát, pochopíš, o čem mluvím! To není jen obyčejný divadlo. To je odhalení podstaty myšlení...“

Ottla je zvyklá na velké nepraktické myšlenky, které táhnou bratrovi hlavou.

„Židovskýho myšlení?“

„Jen se směj, uvidíš a dáš mi za pravdu!“

Zastaví se na úpatí dlouhých schodů. Dívka se k bratrovi zimomřivě přitulí.

„Nepůjdeme radši na čokoládu? Je mi zima.“

Franz se k sestře vrátí a na krk jí pověsí svoji šálu.

„On nám ukazuje, co je za námi, abychom pochopili, kam míříme! A ještě se u toho skvěle pobavíš! Je to nesmírně pouťavý.“ Ottla ale dál zarputile stojí na prvním schodu.

„Dyť nemluvíš jidiš. A já taky ne!“

Franz se k ní dva kroky vrátí. Snad ho ještě neviděla tak nadšeného.